

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ЕКОЛОГО – ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ДЕГРАДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	7
1.1. Екологічні передумови деградації земельних ресурсів у сільському господарстві	7
1.2. Ерозійні процеси як провідний фактор деградації ґрунтів	19
1.3. Сучасні науково-методичні підходи до локалізації ерозійних процесів у сільськогосподарському землекористуванні	34
1.4. Вплив трансформації земельних відносин на охорону земельних ресурсів	54
РОЗДІЛ 2 ЕКОЛОГО – ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ВІД ДЕГРАДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	75
2.1. Екологічний та економічний стан сільськогосподарського землекористування в Україні	75
2.2. Європейський досвід охорони земель від деградації	93
2.3. Ерозійне районування територій України як територіальна основа захисту земель від деградаційних процесів	110
2.4. Заходи щодо охорони земельних ресурсів та еколого-економічна ефективність їх впровадження	121
РОЗДІЛ 3 ОЦІНКА РОЗМІРІВ ВТРАТ ВНАСЛІДОК ДЕГРАДАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКОМУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ	134
3.1. Комплексна оцінка еколого-економічної ефективності заходів щодо охорони земельних ресурсів від деградації	134
3.2. Оцінка суспільно-економічних втрат, спричинених деградацією земельних ресурсів	153
3.3. Вплив деградації земельних ресурсів на ринкову вартість орних земель в Україні	176

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОХОРОНИ ГРУНТІВ В СУЧАСНИХ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯХ ІЗ РОЗВИНЕНИМИ ДЕГРАДАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ.....	187
4.1. Проблеми та особливості землевпорядного проектування в ерозійних районах.....	188
4.2. Протиерозійна організація території на розрахунковій основі.....	220
4.2.1. складання картограми потенціальної ерозійної небезпеки земель.....	222
4.2.2. Конструювання протиерозійного каркаса при протиерозійному проектуванні сучасних агро формувань.....	231
4.2.3. Внутріпольова організація території.....	232
4.3. Основні заходи та принципи охорони ґрунтів.....	236
ВИСНОВКИ.....	265
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	268

ВСТУП

В Україні у сучасних умовах загострилися проблеми збереження, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів як основи сталого розвитку. Відповідно до положень Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Існуючий дисбаланс між площами певних категорій земельних ресурсів (надмірні площі земель сільськогосподарського призначення, недостатні площі лісів), а також значна кількість суб'єктів, яким передані в управління великі масиви земельних ресурсів, зумовлюють нераціональне, нерівномірне, часто надмірне антропогенне навантаження на землі, погіршення екологічного стану довкілля. Крім того, такі проблеми, як невпорядкованість економіко-правових відносин щодо власності на землю, неефективність державного управління земельними ресурсами, недосконалість земельного законодавства, відсутність ринку земель сільськогосподарського призначення, інтенсивний перерозподіл земель, а також загрозові деградаційні процеси (водна та вітрова ерозії, засолення, заболочення, засмічення, техногенне забруднення ґрунтів), дестабілізують систему землекористування і потребують негайного розв'язання завдань збереження сприятливого екологічного стану довкілля й забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави.

Нинішньому стану сільськогосподарського землекористування України притаманні риси скрутного екологічного становища: зростає еродованість угідь, яка становить близько 13 млн га, а еродованих орних земель – понад 10 млн га, або майже 32% загальної площі. Дефляційно небезпечні сільськогосподарські угіддя займають більше 19 млн га (46,3% площі). При відсутності протиерозійних заходів щорічно від водної та вітрової ерозії втрачається 15 – 20 т/га верхнього родючого шару ґрунту.

Недосконалість державних заходів у галуззі охорони земель, в умовах трансформації земельних відносин, поглибила проблематику земельних відносин. Перехідний період до ринкових умов, коли стихійно створюються нові агроформування без достатнього науково-методичного, організаційного й фінансового забезпечення, характеризується порушенням практично усіх землеохоронних заходів, що реалізовувалися в попередні періоди. Внаслідок цього, за час земельної реформи майже вдвічі збільшилися посівні площі культур, які посилюють ерозійні процеси, інтенсифікують деградацію земель. Слід зауважити, що такі процеси як засолення, осолодіння, солонцюватість, підтоплення мають значний негативний вплив на якісний стан земель України. За таких умов особливої актуальності набуває розробка методологічних підходів до оцінки економічної ефективності використання деградованих та малопродуктивних земель у сільському господарстві. Потребують деталізації та еколого-економічного обґрунтування напрями боротьби з деградаційними процесами.

Існуючі підходи до оптимізації землекористування в сучасних умовах мають багато дискусійних питань, а проблема подолання проявів деградації сільськогосподарських земель дотепер не може розглядатися розв'язаною, у повній мірі. Все це потребує подальшого поглиблення наукових досліджень у сфері оцінки еколого-економічних наслідків деградації земельних ресурсів, а також розробки методів і способів запобігання деградації земель та ґрунтів у контексті забезпечення сталого природокористування.

РОЗДІЛ 1

ЕКОЛОГО – ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ДЕГРАДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Екологічні передумови деградації земельних ресурсів у сільському господарстві

Земля – незамінне і неоціненне багатство будь-якого суспільства. Вона є не лише поверхнею суші з ґрунтами, корисними копалинами й іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею, але й головним природним ресурсом, матеріальною умовою життя і діяльності людей, основою для розміщення й розвитку всіх галузей народного господарства, основним засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві, джерелом продуктів харчування людей. Такою залишиться вона й у прогнозованому майбутньому. Водночас земля – це просторовий базис життя людей із містами, селами, фабриками, заводами, мережею доріг та іншими життєво необхідними комунікаціями [139].

Ґрунт – природно-історичне орґано-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найвищої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості [37]. Цей найцінніший компонент землі – найважливіший ресурс людства. Не буде ґрунту, придатного для одержання продуктів харчування, всі інші людські цінності втратять своє значення. Разом із тим ґрунт – відновний ресурс, однак його відновлення на 2 – 3 порядки дорожче, ніж охорона. Саме тому питаннями охорони ґрунтів повинні володіти всі спеціалісти сільськогосподарського виробництва. Необхідно також докласти значних зусиль фахівцям в інших галузях господарства, оскільки руйнування, деградація (від лат. *degradation* –

погіршення, втрата позитивних властивостей) і забруднення ґрунтів відбуваються не тільки на землях сільськогосподарського використання, але й у лісовому та водному господарстві, при будівництві доріг і міст, видобуванні корисних копалин тощо [111].

Земельні ресурси України – сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення й господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві [37].

Земельні ресурси – це частина природних незамінних ресурсів у сільському господарстві, які належать до відтворюваних ресурсів і є національним багатством держави. Проте, іноді деякі види відновлюваних природних ресурсів, таких як земельні, можуть перейти і в розряд невідновлюваних або ж їхнє відновлення потребуватиме більше часу. Наприклад, родючість ґрунтів, яка підвищується при їх раціональному використанні, може значно погіршитися за неправильних методів обробітку [115].

Слід також зазначити, що земельні ресурси України є унікальними в межах її території, їх неможливо замінити іншими засобами виробництва. Важлива особливість земельних ресурсів – це те, що верхній шар Землі – ґрунт – має природну родючість, тобто здатність забезпечувати рослини компонентами, необхідними для їхнього життя. Крім того, земельні ресурси територіально відокремлені й обмежені, їхню поверхню не можна збільшити, іншими словами у межах окремих держав вони визначаються певними кордонами, а в цілому на планеті – поверхнею суші. Використання земельних ресурсів як засобу виробництва також пов'язано з постійним місцем їх використання. Необхідно наголосити і на тому, що земельні ресурси є частиною території, яка може бути об'єктом права власності та користування.